

**УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ:
ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**UKRAINIAN INSTITUTION OF STATE:
HISTORY AND PERSPECTIVES**

УДК 94+340.15(477)

А. Заяць

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ МІЩАН ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Розглянуто правове становище міщан Правобережної України ранньомодерної доби. З’ясовано, що роль правових свобод міщан залежала від того, чи були міста привілейованими, тобто наділеними магдебурзьким правом, чи непривілейованими. Правове становище міщан проаналізовано за трьома параметрами: громадсько-політичні права, соціально-економічні права, право на утворення громадських організацій.

Ключові слова: місто, міщани, правове становище міщан, особиста свобода, привілеї.

Ранньомодерна доба була часом масової появи на території Правобережної України (воєводства Київщини, Брацлавське і Волинське) міських поселень. Це було зумовлено тим, що друга половина XVI – перша половина XVII ст. – це час реформування та кристалізації великої земельної власності, яка потребувала своїх економічних центрів. Тобто, міські поселення з’являлися там, де завершувався етап формування шляхетських маєтків, яким необхідний був осередок, що виконував би функції ринкового центру. Заснуванням міст займалася також великокнязівська влада, особливо на південних околицях Київщини та Брацлавщини, з огляду на оборонні потреби. Зважаючи на те, що великі земельні латифундії швидше формувалися на Волині, то саме цьому терену належить часова першість у заснуванні міських поселень. Із певним запізненням, але теж досить бурхливо цей процес відбувався на Київщині і Брацлавщині, де основна кількість міських поселень постала вже з кінця XVI – першої половини XVII ст. Масова поява міст означала чисельне зростання міщанства в державі, а згодом – збільшення його заможності, виокремлення в соціальну верству та усвідомлення станових / корпоративних інтересів і боротьба за їх кристалізацію.

Правове становище міщан Правобережної України ранньомодерної доби недостатньо вивчене в українській історіографії. Це питання у своїх працях частково досліджували М. Грушевський, П. Сас, В. Щербак, В. Отамановський [1]. Міщанство щодо правового статусу не було однаковим як для різних регіонів Великого князівства Литовського, а далі – Речі Посполитої, так і в межах окремих земель / воєводств. Заснування міст на території Правобережної України мало певну особливість. Так звана локація (заснування) міста на теренах Корони Польської, а зрештою, і на підвладних їй українських воєводствах (Руське, Белзьке, Подільське), передбачала автоматичне надання міщанам магдебурзького права. Натомість на теренах Волині, Київщини і Брацлавщини так було далеко не завжди. В окремих ситуаціях привілей на заснування міського поселення містив одразу норму про надання магдебурзького права (так званий локаційно-магдебурзький привілей, за класифікацією професора М. Ковальського), але низка привілеїв давали право заснувати місто без надання права на самоврядування. Цей момент був базовим для правового становища міщан, позаяк

виразно поділяв міста (а з ними – міщанство) на привілейовані, тобто ті, що були наділені магдебурзьким правом і непривілейовані – такі, що цього права не отримали. Тут лише доцільно зазначити, що у подальшому частина непривілейованих міст таки отримала таке право, а отже, стали привілейованими. Великокнязівські / королівські міста Волині практично всі були привілейованими, чого не можна сказати про міста Київщини та Брацлавщини. Певна відмінність була і серед привілейованих міст – це залежало від того, яким було місто за майновою приналежністю: великокнязівським / королівським чи приватним (магнатським, церковним / костельним). Обсяг прав і привілеїв, наданий великим князем / королем був зазвичай більшим і, що важливо, стабільнішим. Дуже рідко король вносив корективи у бік їх зменшення, чи зовсім ліквідував їх. Натомість привілеї, надані міщанам їх приватними власниками, були більш гнучкими і залежали цілком від волі та примх магнатів. Міста цікавили шляхту передовсім із мотивів прагматичних і економічних. Навіть, якщо на повітових сеймиках шляхта і боронила інтереси міст, то здебільшого враховуючи власні інтереси. Слушно зазначив П. Кулаковський: “...якщо до інструкцій [сеймикових ухвал] і потрапляли прохання щодо міст, то вони насамперед відповідали інтересам їхніх власників, передбачаючи збільшення прибутків шляхом влаштування митниць, проведення ярмарків і торгів, звільнення від сплати податків до скарбниці... Прохання ж стосовно королівських міст мали на меті покращити якість приватного життя та публічної діяльності шляхти. Так, життєво важливим було підвищення обороноздатності міст, бо чимало шляхтичів володіло тут нерухомістю, а крім того, у містах зберігалися книги земських і гродських канцелярій, що відігравали ключову роль у доведенні прав власності й шляхетства” [2].

Основні засади правового становища міщан містилися у міських привілеях як локаційно-магдебурзьких, так і окремих наданнях на права і вольності міщан. Королівські міста час від часу, на прохання міщан, отримували конфірмаційні (підтверджувальні) привілеї, або й нові, які розширювали міські права: звільнення від підвідної повинності, міських зборів, розширення самоврядування тощо. Так, у 1514 р. великий князь литовський Сигізмунд I на прохання київських міщан підтвердив Києву надане ще його братом Олександром магдебурзьке право і обумовив права та обов'язки киян. Зокрема, зазначено, що магдебурзьким правом можуть користуватися католики, православні, а також вірмени. Саме магдебурзьке право, як зазначено у привілеї, дається за зразком Вільна, і міщани звільняються від “прав полских и литовских, и русских” [3]. Кияни звільнялися від усіх присудів і мали судитися лише перед своїм війтом за нормами магдебурзького права, а сам війт мав відповідати лише перед великим князем. Війту надавалась вся влада над киянами аж до покарання на смерть. Міщанам дозволено шинкувати пивом, медом і вином, а виручені кошти мали скеровуватися міщанам, а також використовуватися на благо міста (що теж цілком зрозуміло, адже заможні міщани зможуть краще дбати про благоустрій та оборону міста). Дозволено також мати довільну кількість постригачів, заснувати воскобійню. Купці звільнилися від сплати мит як сухопутних, так і річкових на території Великого князівства Литовського. Міщани також звільнилися від дуже обтяжливої підводної повинності і так званих стацій, тобто вже не потрібно було давати підводи і коней для послів та гінців як чужоземних, так і великокнязівських та утримувати їх, коли вони були у Києві. Це дуже важливий момент, адже Київ був прикордонним містом і таких послів та гінців через місто проходило досить багато. Привілеєм було

дозволено киянам вільно користуватися вогнем вночі для освітлення будинків, оскільки раніше це заборонялося з міркувань пожежної безпеки (місто здебільшого, якщо не суцільно, було дерев'яним і пожежі були звичним явищем). Мешканці, що прибували до міста на проживання, зобов'язувалися платити міські податки разом із киянами. Водночас на киян були покладені і певні обов'язки. Зокрема – це військово-служилі зобов'язання – “... мають они сторожою мети в поли от тотар кожного часу, подле давного обычая, там, где перед тым стерегивали, и теж, коли бы было потреб, колко разов до року, с нами або з нашими поддаными потегнути в погоню за татары они маот конне а збройне, каждый своею головою, подле своего статку, так, как на войну служит, без каждого умешканя и ослушаня...” [4].

Інколи розширення міських прав було пов'язане з політичними причинами. Так, після укладення Люблінської унії король Сигізмунд II Август видав 18 липня 1569 р. привілей міщанам Луцька, яким не лише підтверджував попередні привілеї міста, але й до права безмитно торгувати луцьким купцям у межах Великого князівства Литовського додав таке ж право безмитної торгівлі і в Короні Польській, тобто на теренах цілої щойно утвореної держави – Речі Посполитої [5]. Часто, видаючи новий чи підтверджувальний привілей місту, в його текст вносилися повні тексти попередніх привілеїв. Так, у 1576 р. король Стефан Баторій, підтверджуючи магдебурзьке право Луцьку, вніс у привілей ще й тексти привілеїв місту за 1498, 1502, 1507, 1558, 1569 рр. [6].

Щодо приватних міст, то привілеї королів таким містам на магдебурзьке право були більш лаконічними, оскільки проблеми самоврядування таких міст віддавалися на відкуп їхнім власникам. Окрім того, такі привілеї не містили положень про звільнення від сплати мит, зменшення чи ліквідації підводної повинності, заборона жовнірських постойв у містах (так званих “леж”). Натомість так звані локаційні документи чи привілеї, які видавалися приватним містам їхніми власниками набагато детальніше регламентували правове становище міщан і ширше – загалом життя міста, зокрема його самоврядування, співвідношення влади війта і урядника, якого призначав магнат.

Так, у 1627 р. Мацей Лешневський заснував містечко Лешнів. У привілеї міщанам був оговорений досить широкий спектр життя міста, зокрема – від детальної розмітки терену і видачі “пляців” (ділянок) міщанам – до організації управління. У місті дозволялося оселятися “людям різних народів як релігії римської католицької, так і релігії грецької” [7]. Останнім дозволено будувати церкви стільки, скільки їм буде потрібно (натомість костел і монастир при ньому М. Лешневський зобов'язувався збудувати власним коштом). Окремо згадано про вірменів, шотландців і греків, які могли вільно поселятися та безперешкодно купувати собі в ринку, на вулицях та на передмісті будинки. Свою нехіть М. Лешневський виявив лише до євреїв, яких, як зазначено: “не хочу мати в місті, а особливо в ринку”, але в подальшому ця категоричність пом'якшилася, оскільки євреям таки виділено п'ять будинків у східній частині ринку і вулицю, що виходила з ринку, на якій можна було збудувати до 50-и будинків [8].

Місту надавалося магдебурзьке право, за нормами якого через війта, радців і лавників міщани мали судитися. Замковий (“дворний”) уряд не повинен був втручатися в міське судочинство, апеляція від якого мала скеровуватися власникові. Застережено, щоб війт, радці й лавники брали штрафи лише згідно з магдебурзьким правом. Натомість

штрафи від “злодійського, гвалтовного і вогневого”, що відповідало так званим “чотирьом артикулам”, мали належати до замкового суду. На час перебування на посаді вїт і радці звільнялися від міських податків, але не від панських, а поза тим, вони не звільнялися від робіт щодо укріплення міста, позаяк “то є річ потрібна кожному”. Міські податки спрямовувалися на потреби міста, передусім оборонні. Після закінчення терміну “волі” (а міщани отримали її на 15 років) на користь міста повинні збиратися податки від продажу хлібопекарських виробів, риби, збіжжя. На потреби міста повинні збиратися оплати від постригальні, воскобійні та лазні, але за умови, що міщани збудують їх власним коштом. Після виходу терміну “волі” міщани мали платити дідичному панові торгове, а на замок давати по лопатці м’яса. Власники повних волочних земельних наділів (1 волока Н” 20 га) щороку мали платити по одному золотому і мірку (так звану мацу) вівса. Той, хто не матиме ріллі, повинен платити від ринкового будинку один злотий, а від городу та сіножаті – по 12 грошів. Після закінчення терміну “волі” лешнівці мали два дні брати участь у жнивах на панських полях [9]. Опікуючись католицькою парафією, М. Лешневський зобов’язав міщан (католиків і православних) після закінчення терміну “волі” щоквартально давати пробощу по три гроші. Застережено, що нерухомість католиків може спадкуватися лише католиками. Якби хтось захотів покинути місто, то мав продати будинок і заплатити міському уряду 6 грошів (комірники платили тільки 3 гроші), а лише тоді вільно залишити місто Лешнів [10].

У Великому князівстві Литовському, а згодом і в Речі Посполитій провідною пануючою верствою суспільства була шляхта, яка брала участь як в управлінні державою, так і в управлінні на місцях через повітові сеймики та посідання ключових постів в урядванні від возного – до старости і воєводи. Для міщанства місця в цій структурі управління не було, позаяк міста були усунуті від участі в роботі сеймиків і сеймів (могли лише звертатися з проханнями і клопотаннями, хоча, як вже зазначалося вище, шляхту міста цікавили передусім з меркантильних міркувань) [11].

Важливим аспектом правового становища міщан був ступінь особистої свободи міщан. У значній кількості привілеїв на заснування міст містилося застереження, щоб у місті поселялися лише вільні люди. Так, у привілеї, наданому містечку Смідину (1556) зазначено: “...людьми вольними место ку пожитьку своєму садити” [12]. Аналогічні клаузули були внесені в привілеї Чорторії, Купіля, Вишнівця та інших міст [13]. Традиційно вважається, що “міське повітря” робило міщан вільними, [14], але, як зазначав М. Колесницький, повної свободи міщани не мали і в містах Західної Європи [15]. У низці міських привілеїв приватним містам були виписані застереження, згідно з якими, міщанин, котрий захотів залишити місто, мав сплатити певну (зазвичай невелику) суму грошей [16]. У разі самовільного залишення міщанином міста, власник домагався його повернення [17]. Щоправда, міщани королівських міст щодо цього були більш вільнішими. Власність міщанина, передусім земельна (разом з ділянкою, на якій стояв будинок), не була його повною власністю, а лише користувальною [18], і саме це становило основу його залежності. Згідно з конституцією 1588 р. спадок після смерті бездітного міщанина (так званий кадук) переходив на користь власника міста [19]. Це засвідчувало, що, очевидно, в більшості міст Правобережної України не існувало проблеми отримання міського права в класичному його варіанті, а це, своєю чергою, спричиняло значне обмеження міської самостійності та міського самоврядування [20], і, без сумніву, впливало на рівень

станової свідомості міщан, який видається не був високим [21]. Принагідно необхідно зазначити, що проблема отримання міського громадянства, не останньою чергою через брак відповідних книг (а, зрештою, майже відсутністю і просто міських книг для Правобережної України) не достатньо вивчена в українській історіографії. Перші спроби з'ясувати це питання стосовно Києва зробила Н. Білоус [22]. Поза тим, можемо констатувати недостатню вивченість проблематики міського громадянства щодо міст Правобережної України. Натомість нещодавно питання міського громадянства стало предметом дисертаційного дослідження [23].

Стосовно соціально-економічних прав міщан, то найпомітніше місце тут посідала торгівля і, передусім, право проводити торги і ярмарки, які були важливим інструментом тогочасного господарського життя міста, його індикатором. Так, П. Семашко, отримавши привілей на осадку Добрятина з правом проводити в місті щотижневий торг, за певний час у 1559 р. звертається до великого князя литовського із проханням надати місту ще й ярмарок, “бо жодного пожитку в том месте своем без ярмарку мети не может” [24]. Унікальним свідченням ролі ярмарку є документ щодо Торчина (1630). Згідно з ним, габелла (податок) із торгів за весь рік дала 33 злотих, а за один ярмарок – 13 злотих і 20 грошей, тобто, умовно кажучи, один ярмарок дорівнював 22 торгам [25]. Можливість займатися професійно торгівлею, тобто бути купцем, було прерогативою власне міщанина: шляхтичам цим займатися забороняв закон, тобто він вже не міг бути торговцем (хоча у практичному житті були і винятки), а селянин ще не міг цим займатися, позаяк такі привілеї селам, а відповідно селянам, не надавалися.

Ще одним соціально-економічним надбанням міщан було право засновувати цехи. У приватних містах це дозволяв власник, у королівських – король. Корпорації ремісників, утворюючи цех, отримували зазвичай свій статут. Самі цехові статuti є першорядним джерелом для з'ясування життя цехів: їх організація, структура, стосунки, частково саме виробництво [26]. Цехи, як засвідчують самі статuti, виникали на прохання ремісників відповідних професій. У королівському привілеї зазначено: “Били нам чолом міщани ковельські піддані наші... і просили... аби ми їм порядком і звичаєм інших міст наших головних право на обирання собі цехмістра в тому ремеслі дали...” [27]. Спочатку цеховий статут затверджувала міська влада, а далі і король [28]. Обраний цехмістр, що очолював цех, представляв інтереси цеху перед іншими цехами, а також перед міським управлінням і королівською владою. Усі спірні справи у межах цеху повинен був вирішувати цехмістр, а ті, хто хотів би оминати цеховий суд і звернутись із скаргою до міського управління, підлягав грошовому покаранню. Лише після цехового присуду, можна було апелювати до міської влади [29].

Важливим атрибутом правового становища міщан було право утворювати громадські організації – братства, зокрема церковні. В окремих ситуаціях самі цехи мали яскраво виражений змішаний характер – одночасно економічно-професійний і релігійно-добродійний. Саме таке братство – цех було у м. Степань на Волині [30]. Як зауважував Я. Ісаєвич, “ цехи і братства взаємно впливали одне на одного ” [31].

У 1615 р. виникає київське Богоявленське братство, землю під будинок якого подарувала шляхтянка Галшка Гулевичівна (двір на Подолі, де було споруджено школу і притулок для прочан) [32]. Через два роки започатковується історія Луцького Хрестовоздвиженського братства, в якому, на думку М. Довбищенка, провідна роль відводилася волинським православним шляхтичам, а на других ролях були міщани [33].

Загалом, братства дбали про моральність та боронили православ'я, активно допомагаючи священикам та випускаючи релігійну полемічну і освітню літературу. Для міщан участь у роботі братств була певним громадянським вишколом.

Однак були чинники, які негативно впливали на правове становище міщан. Передусім – це загалом негативне, зневажливе ставлення шляхетського загалу до міщан, яких сприймали як щось меншовартісне [34]. Фактично можна говорити про недобррозичливе ставлення шляхти до міщан [35], які своєю чергою були антиподом шляхетства. Через сейм, а інколи й через короля шляхта ще з XV ст. намагалася впливати у вигідному для неї руслі на формування міських цін і розвиток міської торгівлі та ремесла, А. Височанський висловив думку, згідно з якою не зовсім коректно говорити про антиміську політику шляхти стосовно XVI ст. [36]. Також спостерігалася тенденція підпорядкування міст інтересам шляхти [37], а звідси – постійне втручання останньої в міські справи [38].

Наприкінці XV ст. починається обмеження права володіння міщанами землею [39]. У XVI ст. це обмеження ще декілька разів підтверджує сейм [40]. Не все гаразд було і з правом міщан на власне судочинство, бо в королівських містах до нього втручалися старости, а у приватних – власники міст [41].

Шкодила міщанству відсутність спільної, консолідованої позиції перед королем (про приватні міста навіть не йдеться, адже вони були цілком у владі власників). Своєю чергою, відсутність консолідації у середовищі міщан не дозволяла утворити якийсь координуючий орган чи надміщанську структуру, яка б лобіювала інтереси міщанства в загальнодержавних масштабах. Частково тут була винна і королівська влада, яка в силу своєї слабкості у протистоянні з шляхетською верствою навіть не намагалася опертися на міщанство, як робила це королівська влада в Європі. Більше того, спостерігаємо суперечки між містами за кращі привілеї, торгове право складу тощо. Зрештою, бачимо протиріччя навіть на рівні кожного окремого міста між замковою і міською юрисдикціями, між міщанами різних релігійних конфесій та різних національностей. Наслідком усього цього була роз'єднаність міщанства, що негативно впливало на його правове становище. Водночас міщанство було поважною складовою тогочасного соціуму зі своїми правами, обов'язками, інтересами, і що важливо – перспективою у майбутньому.

Література

1. Грушевський М. Історія Україн-Руси [Текст] : в 11 т. 12 кн. Т. 5 / Михайло Грушевський. — К. : [б. в.], 1994. — С. 222—287; 342—355; Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV — 60-х гг. XVII в. [Текст] / П. М. Сас. — К. : [б. и.], 1989. — С. 153—162; Щербак В. О. Соціальне та правове становище міщанства Правобережної України / В. О. Щербак // Історичні дослідження: Вітчизняна історія [Текст]. — К. : [б. в.], 1989. — Вип. 15. — С. 21—25; Отамановський В. Д. Вінниця в XIV — XVII століттях [Текст] / В. Д. Отамановський. — Вінниця : [б. в.], 1993. — С. 148—160; 194—240; 326—335.
2. Кулаковський П. Перший образ ранньомодерного українського сеймику / П. Кулаковський // Український гуманітарний огляд [Текст]. — К. : [б. в.], 2008. — Вип. 13. — С. 71, 72.
3. Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА), ф. 89 (Литовская метрика), оп. 1, кн. 9, л. 119 об.

4. Луцьку 900 років. 1085 – 1985 [Текст] : зб. док. і матер. — К. : [б. в.], 1985. — С. 281.
5. РГАДА, л. 119, 119 об.
6. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе [Текст]. — К. : [б. и.], 1869. — Ч. 5, Т. 1. — С. 17—27.
7. Центральний державний історичний архів України в м. Київ (далі – ЦДІАК), ф. 2228, оп. 1, спр. 316, арк. 1 зв.
8. Там само. — Арк. 1 зв.
9. Там само. — Арк. 2 — 3.
10. Там само. — Арк. 3 зв.
11. Див. : Кулаковський П. Міська проблематика на шляхетському сеймику Волинського воєводства (перша половина XVII ст.) / П. Кулаковський // Студії і матеріали з історії Волині [Текст]. — Кременець : [б. в.], 2009. — С. 15—24; Lewandowska-Malec I. Sejm wrlny koronny Rzeczypospolitej obojga narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587 – 1632) [Tekst] / I. Lewandowska-Malec. — Kraków : [s. n.], 2009. — S. 331; Mazur K. W stronie integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569 – 1649 [Tekst] / K. Mazur. — Warszawa : [s. n.], 2006. — S. 107—120; Bogucka M. Miasta a życie polityczne w Polsce XV – XVII w. / M. Bogucka // Władza i społeczeństwo w XV — XVII w. [Tekst]. — Warszawa : [s. n.], 1999. — S. 39—46; Bogucka M. Miasta a władza centralna w Polsce i w Europie wczesnośrednowiecznej (XVI – XVII w.) [Tekst] / M. Bogucka. — Warszawa : [s. n.], 2001. — S. 28—40.
12. РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 35, л. 284.
13. Там же. — Кн. 38, л. 219 об; Кн. 191, л. 98 об; Кн. 31, л. 112; Кн. 193, л. 67, 102; Кн. 195, л. 21, 215, 311 об.
14. Ястребицкая А. Л. Предисловие / А. Л. Ястребицкая // Проблемы методологии истории средних веков: европейский город в системе феодализма [Текст]. — М. : [б. и.], 1979. — Ч. 1. — С. 16; Щербак В. О. Соціальне та правове становище міщанства Правобережної України / В. О. Щербак // Історичні дослідження: Вітчизняна історія [Текст]. — К. : [б. в.], 1989. — Вип. 15. — С. 23; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce od XVI – XVIII w. [Tekst] / Z. Kulejewska-Topolska. — Poznań : [s. n.], 1964. — S. 129.
15. Колесницкий Н. Ф. Феодальное государство (XVI – XVIII вв.) [Текст] / Н. Ф. Колесницкий. — М. : [б. и.], 1967. — С. 94.
16. РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 219, л. 83 об.; Кн. 215, л. 37 об.; ЦДІАУК, ф. 26, оп. 1, спр. 40, арк. 714.
17. ЦДІАУК, ф. 21, оп. 1, спр. 116, арк. 34; Ф. 28, оп. 1, спр. 52, арк. 936; Спр. 27, арк. 25, 83 зв.; Ф. 25, оп. 1, спр. 26, арк. 170 зв.; Спр. 62, арк. 549.
18. Opas T. Własność w miastach i jurydykach przywatnych w dawnej Polsce [Tekst] / T. Opas. — Lublin : [s. n.], 1990. — S. 49—50; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje. — S. 128, 129; 133; 159.
19. Volumina legum [Text]. — Petersburg : [s. n.], 1859. — Т. 2. — S. 253.
20. Gąsiorowski A. Głos w dyskusji / A. Gąsiorowski // Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-Wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne [Tekst]. — Warszawa ; Poznań ; Toruń : [s. n.], 1976. — S. 297; Rutkowski H. Głos w dyskusji / H. Rutkowski // Ibid. — S. 299; Mazurkiewicz J. O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w

dawnej Polsce // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* [Tekst]. — Lublin : [s. n.], 1964. — Sectio G. Vol. XI. — S. 112—114.

21. Bogucka M. Mięisce miłszczaństwa w społeczeństwie szlacheckim: Atrakcyjność wzorów życia szlacheckiego w Polsce XVII w. / M. Bogucka // *Społeczeństwo staropolskie. Studia i szkice* [Tekst]. — Warszawa : [s. n.], 1976. — Т. 1. — S. 187 — 188; Bogucka M. Miasta Europy środkowej w XIV—XVII w. Problemy rozwoju / M. Bogucka // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* [Tekst]. — Т. 42. — S. 22.

22. Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування [Текст] / Н. Білоус. — К. : [б. в.], 2008. — С. 166—168.

23. Заяць О. А. Міське громадянство Львова XV – XVIII ст. (за реєстрами прийняття до міського права) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. н. / О. А. Заяць. — Львів : [б. в.], 2005. — 20 с.

24. РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 219 об.

25. ЦДДАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 172, арк. 828 зв.

26. Швидько А. К. К вопросу о ремесленном цехе в средневековом городе (по германским и украинским источникам) / А. К. Швидько // *Вопросы германской истории и историографии* [Текст]. — Днепропетровск : [б. и.], 1973. — Вып. 1. — С. 5.

27. РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 214, л. 53.

28. Там же. — Кн. 206, л. 53.

29. Там же. — Кн. 197, л. 84.

30. Кудринский Ф. Цеховые братства в м. Степани / Ф. Кудринский // *Киевская старина* [Текст]. — 1890. — № 7. — С. 88—104.

31. Ісаєвич Я. Й. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVIII ст. [Текст] / Я. Й. Ісаєвич. — К. : [б. в.], 1966. — С. 19.

32. Памятники, изданные киевскою комиссией для разбора древних актов [Текст]. — К. : [б. и.], 1897. — Т. 2. — С. 385—390.

33. Там же. — 1898. — Т. 1. — С. 3, 4; Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. [Текст] / М. В. Довбищенко. — К. : [б. в.], 2008. — С. 185—187.

34. Miasta polskie w tysiącleciu [Tekst]. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków : [s. n.], 1955. — Т. 1. — S. 51.

35. Батурич А. П. Малопольская шляхта и город в XVII в. / А. П. Батурич // *Средневековый город* [Текст]. — Саратов : [б. и.], 1978. — Вып. 5. — С. 135—142; Руджієрі Дж. Relacje nunciuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690 [Текст] / Дж. Руджієрі. — Berlin ; Poznań : [s. n.], 1864. — Т. 1. — S. 126.

36. Volumina legum [Tekst]. — Petersburg : [s. n.], 1859. — Т. 1. — S. 120; 123, 124; 134; 136; 164; 201; 249; 263; 278; Т. 2. — S. 8; 50; Wyczański A. Szlachcic wobec miasta w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku / A. Wyczański // *Aestas media actas moderna* [Текст]. — Warszawa : [s. n.], 2000. — S. 140—146.

37. Historia państwa i prawa Polski [Tekst] / pod. red. J. Bardacha. — Warszawa : [s. n.], 1966. — Т. 2. — S. 62, 63.

38. Górnicki Ł. Działa wszystkie [Tekst] / Ł. Górnicki. — Kraków : [s. n.], 1886. — Т. 3. — S. 97, 98; Popiół-Szymańska A. Problematyka handlowa w Polityce “miejskiej” szlachty w Polsce centralnej w XV i XVI wieku” / A. Popiół-Szymańska // *Roczniki Dziejów Społecznych i gospodarczych* [Текст]. — Poznań : [s. n.], 1970. — Т. 31. — S. 63; Dziewoński K. Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast [Текст] / K. Dziewoński. — Warszawa : [s. n.],

1967. — S. 98; ЦДІАУК, ф. 21, оп. 1, спр. 56, арк. 30; Спр. 74, арк. 6, 24, 54, 60; Ф. 28, оп. 1, спр. 22, арк. 488; Ф. 25, оп. 1, спр. 172, арк. 917 зв.

39. *Volumina legum...* — Т. 1. — S. 124.

40. *Ibid.* — S. 139; 259; 280; Т. 3. — S. 11.

41. Михайлина П. В. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569 – 1654) [Текст] / П. В. Михайлина. — К. : [б. в.], 1975. — С. 53—55.

A. Zayats

LEGAL STATUS OF TOWNSPEOPLE OF THE RIGHT-BANK UKRAINE IN THE 16TH AND EARLY 17TH CENTURIES

The legal status of townspeople of the Right-bank Ukraine in the early modern period is considered. It is found out that the legal liberties of townspeople depended on whether the town was privileged (i.e. granted with the Magdeburg rights) or non-privileged. The legal status of townspeople is analyzed by means of three parameters: the socio-political right, the socio-economic right and the right to establish public organizations.

Key words: city (town), legal status of townspeople, individual liberty, privileges.